

УДК 342(477)

ЦІННОСТІ ТА ПРИНЦИПИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Олена СИНЬКЕВИЧ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

У статті сформульовано, що конституціоналізм – це режим функціонування публічної влади відповідно до сукупності його принципів, прямо або опосередковано закріплених в конституції.

Виходячи з того, що цінностями конституціоналізму є його найбільш важливі на певному етапі суспільного розвитку принципи, можна виявити два основних напрями динаміки доктрини конституціоналізму: 1) поява нових цінностей та зникнення неактуальних цінностей (які все ж таки залишаються принципами конституціоналізму); 2) тлумачення тексту Основного Закону України єдиним органом конституційної юрисдикції – Конституційним Судом України – з метою: а) виявлення опосередковано закріплених у ньому цінностей конституціоналізму; б) актуалізації сутності прямо чи опосередковано закріплених у Конституції принципів, наприклад, з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: конституціоналізм, сучасний конституціоналізм, український конституціоналізм, цінності конституціоналізму, принципи конституціоналізму.

VALUES AND PRINCIPLES OF MODERN UKRAINIAN CONSTITUTIONALISM

Olena SYNKEVYCH,
Ph.D. (Law),
Associated Professor at the Department of Constitutional Law Department
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SUMMARY

The article states that constitutionalism is a set of functioning of public power according to a set of its principles, directly or indirectly enshrined in the constitution.

Considering that the values of constitutionalism are its most important principles at a certain stage of social development, two main directions of the dynamics of the doctrine of constitutionalism can be identified: 1) the emergence of new values and the disappearance of irrelevant values (which still remain the principles of constitutionalism); 2) interpretation of the text of the Basic Law of Ukraine by the sole body of constitutional jurisdiction – the Constitutional Court of Ukraine – with the purpose of: a) revealing indirectly the values of constitutionalism; b) updating the substance of the principles directly or indirectly enshrined in the Constitution, for example, taking into account the legal positions of the European Court of Human Rights.

Key words: constitutionalism, modern constitutionalism, Ukrainian constitutionalism, values of constitutionalism, principles of constitutionalism.

VALORI ȘI PRINCIPII ALE CONSTITUȚIONALISMULUI UCRAINIAN MODERN

REZUMAT

Articolul afirmă că constituționalismul este un mod de funcționare a puterii publice în conformitate cu un set de principii ale acestuia, consacrate direct sau indirect în constituție.

Pe baza faptului că valorile constituționalismului sunt cele mai importante principii ale sale într-un anumit stadiu al dezvoltării sociale, putem identifica două direcții principale ale dinamicii doctrinei constituționalismului: 1) apariția de noi valori și dispariția valorilor irelevante (care rămân în continuare principii ale constituționalismului); 2) interpretarea textului Legii fundamentale a Ucrainei de către un singur organism de jurisdicție constituțională – Curtea Constituțională a Ucrainei – pentru a: a) identifica valorile constituționalismului consacrate indirect în aceasta; b) actualizarea esenței principiilor consacrate direct sau indirect în Constituție, de exemplu, luând în considerare pozițiile juridice ale Curții Europene a Drepturilor Omului.

Cuvinte cheie: constituționalism, constituționalism modern, constituționalism ucrainean, valori ale constituționalismului, principii ale constituționalismului.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні відбувається конституційна реформа. Її поточний етап передбачає внесення змін та доповнень до Конституції України 1996 року, а також приведення у відповідність до оновленого тексту Основного Закону численних актів національного конституційного законодавства. Для того, щоб конституційне законодавство не містило неузгодже-

них положень, для того, щоб позбутись «мертвих» норм конституційного законодавства, важливим є доктринальне підґрунтя його розвитку. В якості такого підґрунтя виступає сучасний український конституціоналізм.

Стан наукових досліджень. Проблеми сучасного українського конституціоналізму у цілому досліджують О.М. Бориславська, А.Р. Крусян, М.В. Савчин, С.В. Шевчук

та інші вчені. Проблеми сучасного українського конституціоналізму на рівні місцевого самоврядування досліджують М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Н.В. Мішина, інші вчені (дивись, наприклад, [9, с. 126-128; 8 с. 67-72]). Проте, багато питань залишаються малодослідженими, а поняття «конституціоналізм» і досі потребує свого удосконалення.

Мета статті полягає в удосконаленні дефініції поняття «конституціоналізм» з застосуванням категорії «принципи конституціоналізму».

Виклад основного матеріалу. Щодо поняття «конституціоналізм» у цілому вчені зазначають, що:

– «конституціоналізм – це обмеження державної влади в інтересах суспільного спокою» (А. Шайо [14]);

– конституціоналізм – це «новий політико-правовий режим», що базується «на верховенстві прав і свобод людини та громадянина» (А.З. Георгіца [3]);

– «конституціоналізм — це результат ідеї, згідно з якою жодна гілка державної влади не є вільною від обмежень» – «обмежена влада; дотримання верховенства права; захист основоположних прав і свобод людини» (С. П. Головатий [4]);

– «сутністю конституціоналізму є обмеження проявів сваволі публічної влади на предмет їх відповідності верховенства права. У теорії та практиці конституціоналізму такими критеріями є неприпустимість свавільного втручання у приватну сферу індивіда, діяльність органів публічної влади у суворо визначених конституцією і законом межах тощо» (М.В. Савчин [6]);

– «вихідною ідеєю конституціоналізму, що визначає мету його існування, є забезпечення свободи людини, гарантування її прав, а засобом досягнення цієї мети є обмеження свавілля держави, введення державної влади у певні юридичні рамки її функціонування, що забезпечить її від надмірного втручання у сферу свободи індивіда» [1, с. 7]. «Йдеться про формування та існування такої системи правління, яка відповідає згаданим критеріям, та ґрунтується на системі ідей та відповідній концептуально-теоретичній конструкції» (О.М.Бориславська [2, с. 53]);

– сучасний конституціоналізм слід розглядати «як публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (цієї системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини» (А.Р. Крусян [7]);

– конституціоналізм – це «режим функціонування державної влади відповідно до конституції <...> (діяльність держави спрямовано тільки для забезпечення конкретних, нормативно визначених суспільних цілей відповідно до загально визначених правових принципів і норм)» (С. В. Шевчук [15]);

– «конституціоналізм у політичному розумінні – це особливий характер відносин між державою і суспільством. Він є оформленням суспільної згоди щодо відповідних цінностей, принципів і механізмів» (представники харківської школи конституційного права [5]).

У кожного з цих визначень, тверджень, спрямованих на розкриття сутності конституціоналізму, є як переваги, так і недоліки. Наприклад, дефініція А.Шайо є найбільш лаконічною, дуже красномовною (такий стиль доволі рідко застосовується в українській юридичній літературі, хоча стає все більш і більш поширеним в англійській юридичній літературі).

У визначенні А.З. Георгіца можна дискутувати з приводу того, наскільки новим є конституціоналізм, а також щодо того, що він базується лише на верховенстві прав і свобод людини і громадянина – адже, більшість конститу-

ційних суб'єктивних прав може бути обмежена у певних випадках.

Таким чином, конституціоналізм – це режим функціонування публічної влади відповідно до сукупності його принципів, прямо або опосередковано закріплених в конституції.

Постійна динаміка конституціоналізму як доктрини обумовлює справедливість вказівки не тільки на країну, особливості конституціоналізму у якій аналізуються, але й на історичний період, який цікавить вченого. Наприклад, у контексті аналізу сучасного стану конституційного права України як галузі права привертає увагу сучасний український конституціоналізм як підґрунтя для розвитку галузевих інститутів та норм.

А.Р. Крусян зазначила, що по відношенню до поняття «український конституціоналізм» прикметник «сучасний» означає не хронологічний, а аксіологічний підхід до розгляду парадигми конституціоналізму. Це дає змогу розкрити важливість конституціоналізму для становлення та розвитку України, звернутися до змісту конституціоналізму як до доктрини, що стоїть на рівні свого часу, тобто як до сучасного, а не виключно історичного вчення, як до «позачасового» феномена, універсального носія теоретичної енергії сучасного конституційного права, основної парадигми конституційної практики» [7, с. 5–6].

Отже, охарактеризувати сучасний український конституціоналізм без виявлення його цінностей¹ («аксіологічний підхід до розгляду парадигми конституціоналізму», як було сформульовано у наведеній вище цитаті) неможливо. Аргументи на користь сформульованої тези можна знайти у сучасній юридичній літературі.

М.П. Орзіх та А.Р. Крусян вважають, що зміст конституціоналізму складають «конституція разом із її доктринальними основами, системою політико – правових цінностей (курсів наш. – О.С.), що відображують концепцію, філософію, сутність конституції, а також практикою її здійснення, конституційна правосвідомість, конституційні правовідносини і конституційна законність, на встановлення якої зрештою спрямовано функціонування цієї складної системи» [12].

Н.В. Мішина узагальнила, що «сутність конституціоналізму в юридичному аспекті становлять його принципи» [10].

Доктрина сучасного українського конституціоналізму не є статичною, вона знаходиться у процесі постійного удосконалення. А.Р. Крусян з цього приводу зазначає, що «конституціоналізм базується на конституційних положеннях (статика), а конституційні правовідносини перетворюють його з теоретично – статичної догми на динамічну систему, на процес побудови конституційної держави та громадянського суспільства» [6].

На сучасному етапі розвитку юридичної науки позиція щодо того, що в якості цінностей конституціоналізму виступають його найбільш важливі на сучасному етапі розвитку принципи. Аналізуючи праці А.Р. Крусян, можна дійти висновку, що вона не поділяє цю думку (хоча вона прямо на це не вказує). Зокрема, наш висновок ґрунтується на таких міркуваннях А.Р. Крусян щодо цінностей та принципів сучасного українського конституціоналізму:

«Кожна норма конституції пронизана певним духом, ідеями, сприйнятими суспільством на даному етапі його розвитку. Так, утвердження *принципів* (курсів наш. – О.С.) демократичної правової держави, різноманітності форм власності, закріплення природних прав людини, визнання державою людини найвищою соціальною цінністю, відповідальність держави перед людиною за свою діяльність, збалансованість колективних та індивідуальних інтересів

¹ Варто дотримуватися підходу, відповідно до якого цінностями слід вважати найважливіші принципи конституціоналізму.

та інші положення Конституції України відображають ідеологічні основи сучасного українського конституціоналізму. При цьому конституціоналізм коригує їх з такими базовими цінностями (курсив наш. – О.С.) конституційного ладу, як народовладдя, верховенство права, конституційна законність тощо. Саме ці конституційні ідеї і *принципи* (курсив наш. – О.С.) є засадами єдиної національної конституційної ідеології, покликаної служити інтересам українського народу» [7]. Хоча А.Р. Крусян веде мову про принципи конституціоналізму, але про цінності конституційного ладу, у цьому випадку варто допустити застосування аналогії.

Висновки. Запропоновано уважати, що конституціоналізм – це режим функціонування публічної влади відповідно до сукупності його принципів, прямо або опосередковано закріплених в конституції.

Виходячи з того, що цінностями конституціоналізму є його найбільш важливі на певному етапі суспільного розвитку принципи, можна виявити два основних напрями динаміки доктрини конституціоналізму:

1) поява нових цінностей та зникнення неактуальних цінностей (які все ж таки залишаються принципами конституціоналізму);

2) тлумачення тексту Основного Закону України єдиним органом конституційної юрисдикції – Конституційним Судом України – з метою: а) виявлення опосередковано закріплених у ньому цінностей конституціоналізму; б) актуалізації сутності прямо чи опосередковано закріплених у Конституції принципів, наприклад, з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаються у необхідності формулювання актуального переліку цінностей та принципів сучасного українського конституціоналізму з урахуванням особливостей поточного етапу конституційної реформи.

Список використаної літератури:

1. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.
2. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: формування, сучасний стан, тенденції розвитку: дис... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 428 с.
3. Георгіца А. З. Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму : [наукова доповідь]. Чернівці : Рута, 2002. 41 с.

4. Головатий С. Верховенство права: український досвід. Кн. 3. К. : Фенікс, 2006. 1277-1747 с.

5. Конституційне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / Л. К. Байрачна, В. С. Журавський, В. П. Колісник та ін. ; за ред. Ю. М. Тодици, В. С. Журавського. К. : Ін Юре, 2002. 544 с.

6. Крусян А. Р. Конституційні правовідносини у системі сучасного конституціоналізму в Україні. *Юридичний вісник*. 2007. № 1. С. 15–21.

7. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

8. Мішина Н. В. Конституційна регламентація місцевого самоврядування в Україні: сучасність та перспективи. *Публічне право*. 2015. №3. С. 67-72.

9. Мішина Н.В. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138.

10. Мішина Н.В. Принципи українського конституціоналізму (на матеріалах конституційного реформування місцевого самоврядування). *Юридична Україна*. 2009. № 3. С. 21–25.

11. Мішина Н.В. Формування моральних традицій сучасного українського конституціоналізму. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2010. С. 318–324.

12. Орзіх М. П., Крусян А. Р. Український конституціоналізм як політико – правова система: проблеми і тенденції розвитку. URL: http://www.edportal.org.ua/books/Conference_2005/Orzikh_Krusyan.pdf

13. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

14. Шайо А. Самоограничение власти : (Крат. курс конституционализма) / [Пер. с венг. А.П. Гуськовой и Б.В. Сотина]. М. : Юристъ, 2001. 292 с.

15. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Х. : Консум, 2002. 296 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Синькевич Олена – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Synkevych Olena – Ph.D. (Law), Associated Professor at the Department of Constitutional Law Department of the Taras Shevchenko National University of Kyiv